

ЁШЛАРНИ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШДА ТАСАВВУРЛАРНИНГ ЎРНИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.5.5.059>

*Абдуллаева Дилбар Убайдуллаевна,
Низомий номидаги ТДПУ Психология кафедраси доценти в.б. психология
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)*

Аннотация: Мақолада ёшларда оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурларнинг шаклланиши ва бу тасаввурларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда уларнинг ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашдаги аҳамияти баён этилган.

Калит сўзлар: Оила, тасаввурлар, оилавий ҳаёт, оилавий муносабатлар, оила қуриш мотивлари, оналик ва оталик роллари, ижтимоий мавқе, ижтимоий роллар, оила муҳити.

МЕСТО ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О СЕМЬЕ В ПОДГОТОВКЕ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ МОЛОДЁЖИ

*Абдуллаева Дилбар Убайдуллаевна,
И.о. доцента кафедры психологии ТГПУ имени Низами, (PhD)*

Аннотация: В статье описано формирование у молодежи представлений о семейной жизни, особенности этих представлений и их значимость в подготовке молодежи к семейной жизни.

Ключевые слова: Семья, фантазии, семейная жизнь, семейные отношения, мотивы строительства семьи, роли материнства и отцовства, социальное положение, социальные роли, семейная среда.

THE ROLE OF IMAGINATION IN PREPARING YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE

*Abdullaeva Dilbar Ubaydullaevna,
Associate Professor of Psychology, Tashkent State Pedagogical University
named after Nizami, Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology*

Abstract: The article describes the formation of young people's perceptions of family life and the specifics of these perceptions and their role in preparing young people for family life.

Keywords: Family, perceptions, family life, family relationships, family building motives, motherhood and fatherhood roles, social status, social roles, family environment.

Оила ва оилавий ҳаёт шахс ва жамият ҳаётининг марказини ташкил қилади. Оила ва унинг маънавий-иқтисодий фаровонлиги бир вақтнинг ўзиде шахснинг ахлокий-руҳий баркамоллигига ва жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожига олиб келади. Шу боис оила ва ундаги ҳаётнинг турли жиҳатларини тадқиқ қилиш ҳам илмий, ҳам амалий нуқтаи назардан катта аҳамиятга эга.

Оилавий ҳаёт ва унинг тўлақонли ижобий тарзда кечиши кўп жиҳатдан оила аъзоларининг оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари билан белгиланади. Ушбу тасаввурларнинг бир-бирига мувофиқ келиши ёки, аксинча, улар ўртасида зиддиятларнинг бўлиши оилавий ҳаётнинг ижтимоий-психологик иқлимига

таъсир қилиб, уни иқтисодий ва ижтимоий-маънавий фаровонлиги даражасини белгилаб туради. Мана шу жиҳатдан ёшларда оилавий ҳаёт ҳақидаги тўғри тасаввурларини шакллантириш муҳим аҳамиятга эгадир.

Оилавий ҳаёт ҳақидаги дастлабки тасаввурлар шахснинг ўз оиласида юзага келади ва унда тутган ўрнига мувофиқ ҳолда мукаммаллашади. Ушбу ҳолатлар доирасида олиб борилган илмий тадқиқотларнинг биринчи мақсади ва вазифаси бу, шахснинг оила ва оилавий ҳаёт ҳақидаги билимларини, тасаввурларини қаердан олишидир.

Бир қатор тадқиқотларда қиз ва ўғил болаларнинг оналик ва оталик ролларига нисбатан бўлган муносабатларида уларнинг ота ва оналарининг шахсий намунаси муҳим роль ўйнаши кўрсатиб ўтилган. Биз бундай маълумотларни Л.С.Алексеева, А.И. Захарова, Е.А.Моршинина кабиларнинг изланишларида учратишимиз мумкин. Ушбу маълумотлардан ўғил болалар учун асосан ота, қиз болалар учун эса она муҳим роль ўйнар экан. Улардан, яна шу нарса маълум бўладики, ўғил болалар ўз оналарига ўхшаш бўлган хотинни, қиз болалар эса ўз оталарига ўхшаш бўлган эрни маъқул кўришар экан.

Оилада уй юмушларини тақсимлашда ҳам биз ана шундай дифференциацияни кўришимиз мумкин. Маълумки, одатда, ёшлар оилавий юмушларни ва хўжалик юритишда муайян ижтимоий мавқега эга бўлишади. Шунинг учун ҳам уларнинг ана шу хилдаги тасаввурларини ҳосил бўлишида уларнинг оиладаги ижтимоий мавқелари муҳим роль ўйнайди. Улар ўзларининг ана шу мавқеларига мувофиқ ҳолда оила ишларида қатнашадилар. Тадқиқотларда бир томондан ёшларнинг оилавий ишларда кам қатнашишлари эътироф этилса, иккинчи томондан уларга нисбатан ота-оналар томонидан ортикча ғамхўрлик бўлиши натижасида уларда салбий маънавий сифатлар шаклланиши мумкинлиги аниқланади. Бу икки ҳолатдан хўжалик ишларини тақсимоли ва уларни амалга ошириш субъекти сифатида шаклланиши ҳамда ривожланиши ота-онанинг бевосита намунаси билан эмас, балки уларни оилавий ҳаётда иштирок этишлари ҳамда ана шу асосда юзага келадиган шахс хусусиятлари билан воситаланган бўлади. Ёшлар оила қурганларидан сўнг улар ўз ота ёки оналари каби уй хўжалиги ва юмушларини тўғридан тўғри такрорламасдан, балки ўз оилаларида таркиб топган шахсий сифатларидан келиб чиққан ҳолда бажарадилар. Фикримизча, ана шундай шахсий сифатларни иштирок этиши ва уй юмушлари ҳамда хўжаликни юритишда индивидуаллик бўлиши ёш оиланинг эгалари бўлган эр-хотинларда ўзига хос ҳолда оилавий (жинсий, ота-оналик, эрлик-хотинлик) идентификацияни шаклланишида асос бўлиб ҳисобланади.

Оила ва оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурларнинг шаклланишида оиладаги эмоционал - ҳиссий шахслараро муносабатлар муҳим роль ўйнайди. Ушбу муносабатлар оила ҳақидаги тасаввурларнинг ижобий ёки салбий бўлишини белгилаб беради. Шунинг учун ҳам, «оила нафақат тарбиялайди ёки аксинча, кейинги ижтимоий тарбия асосларини заҳарлайди». Оиладаги эмоционал-ҳиссий шахслараро муносабатларга боғлиқ ҳолда бир қатор тадқиқотларни кўрсатишича, шахснинг эмоционал соҳаси ва бошқа одамларга бўлган муносабатлар билан боғлиқ бўлган шахс сифатлари шаклланади экан. Оиладаги ота-онанинг ўзаро муносабатлари асосида шаклланган ушбу сифатлар узоқ вақтгача шахсда сақланиб қолади ва шахснинг, айниқса ўз оиласининг бошқа аъзолари билан бўладиган ўзаро муносабатларда намоён бўлади. Маълум бўлишича, ота-оналарнинг ўзаро муносабатларига тегишли бўлган хусусиятлар болалар томонидан оила қурганларидан кейин такрорланади.

экан. Э.К.Васильеванинг кўрсатишича, тўлиқ бўлмаган оилада ёки ота-онаси ўртасида салбий муносабатлар ҳукм сурган оилада вояга етган йигит ва қизларнинг оиласи кўп ҳолларда бузилиб кетар экан. Оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлар шахслараро эмоционал-ҳиссий муносабатларнинг таъсири остида шахснинг ўз оилавий ҳаётини «лойихалаштирувчи» ва «идеаллаштирувчи» муҳим ички омилларига айланадилар. Ушбу соҳада ўтказилган тадқиқотлар бевосита оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурларни тадқиқ қилмасалар ҳам бевосита уларнинг таъсирлари ҳақида хулоса чиқаришимизга имкон беради. Маълумки, удум ва анъаналар аёл ва эркак жинслари учун муайян хулқ-атвор ва муносабатларни амалга оширишларини талаб қилади. Айниқса бу ҳол оилавий ҳаётда эркак ва аёллар ўртасидаги мулоқотни ҳамда муносабатларни муайян қолипга солиб турилишида намоён бўлади. Оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлар жинслар ўртасида ўзаро муносабатларни мужассамлаштириб, уларни «лойихалаштиради» ва идеаллаштиради. Бунда, биринчидан, оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлар ва иккинчидан, улар асосида юзага келадиган «лойиха»лар дифференциациялашади. Ушбу дифференциация ўғил ва қиз болаларнинг оилавий ҳаёт фаолияти, ташқи кўриниш, иродавий ҳамда шахснинг коммуникатив сифатлари билан боғлиқ бўлган хусусиятлари ҳақидаги фикрларида намоён бўлади. Шундай қилиб, оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлар психологик жиҳатдан оилавий ҳаёт ва ундаги турмушни «лойихалаштирувчи» муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Бунда биз «лойихалаштирилган» оилавий турмушнинг «идеал» ва «антиидеал» томонларини очиқ - ойдин кўришимиз мумкин бўлади. Ушбу ҳол дастлаб ўғил ва қиз болаларнинг эр ёки хотин, ота ёки она қандай хусусиятларга эга бўлишлари ва қандайларига эга бўлмасликлари лозимлиги ҳақидаги фикрларида ифодаланади. Мана шу соҳага тегишли бўлган бир қатор тадқиқотларда маълум бўлишича, ёшлар ўзларининг бўлажак турмуш ўртоқларини қандай хусусиятларга эга бўлишлари лозимлиги ҳақида муайян тасаввурга эга эканликлари, лекин ўзларини эр (ёки хотин) сифатида қандай хусусиятларга эга бўлишлари ёки эга бўлмасликлари ҳақидаги тасаввурларни етишмаслиги намоён бўлади. Улар кўпроқ эр (ёки хотин) оилада уй юмушларини бажаришда ким нима қилиши ҳақида тасаввурга эга эканлар.

Қизлар бўлажак турмуш ўртоқларида қуйидаги сифатларни кадрлашлари маълум бўлди: маълумотлилик, зиёлилик, довураклик, қатъиятлилик, ишбилармонлик, одамлар орасида ўзини тута билиш, спорт билан машғул бўлиш кабилар. Оилада эр йигит ва қизлар учун ҳам «хотин учун оилада ёрдамчи» бўлса ҳам оила бошлиғи сифатида қабул қилинади.

Хотин тимсолида қуйидаги сифатлар биринчи ўринга қўйилиши маълум бўлди: ақллилик, гўзаллик, ишбилармонлик, меҳрибонлик, маданиятлилик, олий маълумотга эга бўлишлилик, яхши касб эгаси бўлиш, яхши овқат тайёрлаш, тикиш-бичиш, фарзандларни тарбиялаш малакаларига эга бўлиш. Йигит ва қизлар оила учун масъулиятни тўлиқ ҳолда хотинга боғлайдилар. Бунда қизлар руҳиятида касб танлаш ва келажакда турмушга чиқишга интилиш ўртасида муайян зиддиятлар бўлиши эътироф этилади, Лекин шу билан бир вақтда уларнинг тасаввурларида оиладан ташқаридаги кадриятларга нисбатан установкалар тўлиқ акс этирилиши намоён бўлади. Қизларда оилавий ва ижтимоий ролларни муваффақиятли тарзда бир-бирига мувофиқ бажаришга интилиш кучли бўлса, йигитларда касбий фаолликка интилиш устунлиги маълум бўлади.

Уй юмушларини тақсимида ҳам йигит ва қизлар турли хил йўналишга

эга эканликлари бир қатор тадқиқотларда кўрсатиб ўтилган. Бунда «эркакнинг» ёки «аёлнинг» иши қабилидаги йўналганлик устунлик қилар экан. Худди шу мазмундаги маълумотларни оиланинг ижтимоий ҳаётидаги вазифаси ҳақидаги йигит ва қизларнинг турлича фикрларида кузатишимиз мумкин. Жумладан, йигитлар оиланинг фарзандларни тарбиялаш вазифасига кўпроқ эътибор берсалар, қизлар учун оилада эр-хотиннинг ўзаро ҳамкорлиги масаласи қизиқарли экан. У ёки бу муаммоли вазиятларда қандай қарор қабул қилиниши ҳақида ҳам биз жинсий дифференциацияни кўришимиз мумкин. Маълум бўлишича, қизлар йигитлардан кўра кўпроқ оилада демократик тарзда қарор қабул қилишга мойил бўлар эканлар. Йигитлар эса аксинча, қарор қабул қилишни фақат ўз зиммаларидаги вазифа деб ҳисоблашар эканлар.

Ўзаро эмоционал - ҳиссий муносабатлар ҳақидаги ўй фикрларда ҳам биз ана шундай жинсий дифференциацияни кузатишимиз мумкин. Қизлар бўлажак турмуш ўроқлари билан бўладиган психологик алоқаларни ва ўзаро ишонч муносабатларни фарзанд тарбиясидан кўра ортиқроқ кадрласалар, йигитлар учун оилада дам олиш ва фарзанд тарбиялашга йўналганлик устивор эканлиги маълум бўлади. Ўз-ўзидан маълумки, лойиҳалаштирилган «идеал» ҳолдаги никоҳда йигит ва қизлар турлича йўналишга эга бўладилар. Бунда йигит ва қизлар «севги»ни оилавий бахтнинг биринчи шarti сифатида қабул қилсалар-да, йигитлар эр-хотин ўртасидаги ҳиссий-эмоционал муносабатларга кўпроқ аёл киши жавобгар деб ҳисоблайдилар, қизлар эса эрлар томонидан ҳиссий эмоционал қўллаб қувватланишларини устивор қилиб қўядилар. Ушбу ҳолатлар қиз ва йигитларни оилавий низоларнинг сабабларини таҳлил қилишга мўлжалланган топшириқларни бажаришларида намоён бўлади.

Биз юқорида таъкидлаганимиздек, ёшларнинг оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари биринчи навбатда уларнинг ўз оилаларидаги ижтимоий - психологик муҳитга боғлиқ бўлади. Ушбу маънода оилали эркак ва аёлларнинг оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурларининг табиати оиланинг ички ҳаётида муҳим роль ўйнайди. Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашда уларнинг тасаввурларини ўрганиш ва шу асосда ишларни ташкил этиш кутилган натижани кафолатлайди.

Оилавий ҳаёт ҳақидаги билим ва тасаввурлар қай даражада мукамал бўлса ёшларда мустақкам оила куриш имконияти шу қадар юқори бўлади. Шунинг учун ёшларимизни мустақил, етук бир шахс сифатида қабул қилиб, уларда оилавий ҳаётнинг паст-баландлари ҳақида тўғри тасаввурларни шакллантириш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. Изд. 2-е. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. –С. 208.
2. Abdullayeva D.U. Imaginations of mother about woman social roles as a factor of attitudes towards children // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences.–Birmingham, 2019. № 12. –Р. 24-27
3. Каримова В.М. Ўзбек ёшларида оила тўғрисидаги ижтимоий тасаввурлар шаклланиши: Психол. фан. док. дис.: 19.00.05. – Т.: ФарДУ, 1994. –324-б.
4. Оила психологияси. // Шоумаров Ф.Б. таҳрири остида. – Т.: 2000. -272-б.
5. Соғинов Н.А. Ўзбек оилаларида ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг этнопсихологик хусусиятлари. «Ўзбекистон мустақиллиги – унинг фани ва технологияларини ривожлантириш кафолати» II Республика илмий коллоквиуми материаллари. – Т., 1998. –98-101-б.
6. Сорокина Т.Ю. Особенности брачно-семейных установок студенческой молодежи: Дис. канд. психол. наук: 19.00.05. – Самара: СамГПУ, 2007. –С. 240.
7. Умарова М.М. Ўсмирларда оилавий қадриятлар тўғрисидаги тасаввурлар шаклланишининг ижтимоий психологик шарт-шароитлари. Психол. фан. ном. дис. автореферати: 19.00.05. – Т.: ЎЗМУ, 2004. –27-б.